

رێککهوتنی ستراتیژی (نیوان پارتی و یه کیتی) له ژێر بهزهیی کارتیلیکی فره لایه نندا

دیدو بۆچونی زانستی

ناسۆ بیارهیی

ماجستێر له دهروونناسی کۆمهلهگه دا

سوێد ۱۹-۹-۲۰۱۱

کارتیل (پهیمانی هاوکاری نایاسایی) * ئه و رێککهوتنه فره لایه نهیه که له نیوان کۆمه لیک کۆمپانیای و کارگه پیک دیت بۆ شکاندن و وه لانی بازاری لایه نی سێیه م که ده خوازیت پیشبرکی نرخه کان بکات. له رێگه ی کارتیله وه ئه و کۆمپانیانه ی که به شداران له نیو کارتیلک ده توانن بازاره کان له نیوان خۆیاندا به شبکه ن و یاری به نرخه کانی بکه ن. ههروه ها ده توانن قهیرانی ئابوری بسازینن و مۆنۆپۆلی بازاره کان بکه ن (بروانه لینکی هاوپیچ، ویکپییدیا، ۲۰۱۱/۹/۱۹).

رێککهوتنی ستراتیژی نیوان پارتی و یه کیتی له کوتایی سه لاله کانی نه وه دی سه ده ی پێشودا، دوا ی شه ریکی خویناوی و به کوشندانی سه ده ها هاو نیشتمانی کورد و تیکدانی ژینگه ی هه مه لایه نی باشووری کوردستان، ههروه ها ئاواره بوونی سه ده ها تر، هه ردوو هیز که سه ره چاوه ی شه ره که یان که شه ری دوو لایه ن بوو له سه ر ده ست به سه رگرتنی سامانی باشووردا، نه ک چاره سه ری دۆزه چاره نوو سازه کانی، هه ردوو لایه ن، به سه ره پرشتی ئەمریکا و هاو په یمانانی شه ری که ندا، رێککهوتنه مه یه کی ستراتیژیان مۆرکرد و هاوکۆکیه کی له سه رخانی (مه به ست له سه ر ئاستی سه ره کردیه تی) هه ردوو لایه ن، نه ک له سه ر ئاستی جه ماوه ری هاته کایه وه. هه ردوو پارت له سه ر کۆمه لیک خال ته با بوون. له وانه ناوچه ی سیاسی و ئابوری تابه ت، سوۆران و بادینان. له به شه ئابوری و سه رمایه کدا تاراده یه کی باش له دابه شکردنی بودجه ی هه ری می کوردستان که له ۱۷% دا هاتی عیراقه، له نیوان هه ردوو کیاندا بی دهنگ به شکر. بواره کانی دی وه ک یه کگرتنه وه ی پێشمه رگه و هه ندی باری تر، هیشتا به ده ست ده سه لاتی دوو هه ری می ره نگ جیاوازه وه ده نالینن.

له پوی زانستی، سیاسی و ئابوریشه وه، ئەگه ر ده ره اویشته و ئەنجامگیری ئه و رێککهوتنه ستراتیژییه خویندنه وه یه کی بابه تیه ی بۆ بکریت، له کارتیلک (له هاوکۆکیه کی نایاسایی) زیاتر تیه پر ناکات، چونکه دواروژ و چاره نووسی باشووری کوردستانی خسته وته به ر هاوکیشیه یه کی مه تر سیداره وه، له وه مه ترسیانه:

- دابه شکردنی سامانی نه ته وه یی و داها ته که ی له نیوان دوو هیزی نه یار، که دوورنیه به هه لوشاندنه وه ی، ئاگری شه ری دانه گیرسیته وه، چونکه پیوه ندی سه رمایه و قازانج زال به سه ریدا. ههروه ها که ئاستی کیپرکیی وه رگرت و لایه نیک پۆست یان سه رمایه ی له وی دی پتر به رکه وت، تایی ته رازوو هکان تیکه ده چیت.
- ئه و رێککهوتنه کۆمه لیک سه رمایه داری سه ره به پارتیه کانی دروستکردوه ، که وا ده کات به ر ژوه ندیه تابه تیه کان زال بن به سه ر به ر ژوه ندی گشتیدا و هه ریکه و لایه نی هه ولده دات لایه نی لاواز بخاته ژێر پکیفی خۆیه وه.
- دابه شکردنی سامانی سیاسی نه ته وه یی له ژێر به زه یی کارتیلی نیوان دوو نه یار، واته قوتدانی لایه نی سیاسی گچکه، که له پرۆسه ی هه لیژاردندا کارا ده بن، ئەگه ر ئه و کارتیله نه بیته. بۆ نمونه حزبی شیوعی، سوشیالیسیته.. هتد
- ده ست به سه راگرتنی بازاری کوردستان و له و رێگه یه وه کۆنترۆلکردنی ژیا نی هاو نیشتمانی کورد، که ئەمرو بئ ده سه لاته، که ده بیته هۆی به ستنه وه ی ده روازه سه رکیه کانی ژیا ن به رامبه ری..

- په راویزکردنی ټولو کومپانیا نوښانه که له دایک دهن و پشکی پارتیبه کانی تیدا نیه. یان قورخکردن و خنکاندنې هم مو هیژیکې نویی سیاسی که له دایک دهبی، بۆ نمونه گوران، پارتی چهپ، پارتی کار و لایه نی ئیسلامیش..
- مانه وهی ټولو هیژه کونخوازه وهک دوو زلهیژی داسه پاو و ئاستهنگ له بردهم گه شه کردنی همه لایه نهی کومه لگه. سروشتیبه بۆ مانه وهی دهسته که و ته کانیان هم مو شیواژیکې توند، فاشی و دیکتاتوری به کارده هیئن، بۆ نمونه کوشتنی مندالانی کوردستان له خوییشانده کانی ۱۷ ی شوبات.
- ئاشکرا نه بوونی سهرچاوهی دهوله مند بوونی سهرمایه دارانی ټولو دوو پارتی، که ټومرو ئاسان نیه بزانتیت چون بودجی هریمی کوردستان له نیوان خویان دابه شده کهن.
- گه ورهترین مه ترسی ټولو کارتیله ی نیوان پارتی یه کیتی ټوله یه که هوشیاری سیاسی نه ته وایه تی له باشووری کوردستان زور لاواز کردوه و تاک و کومه لگه ی له و پرسه چاره نو سازانه دوو خستوه ته وه که پیوه ندی راسته و خوی به ژبانی داهاتوویان وه هیه، له وانه سهر به خوی کوردستان، که سیتی سهر به خو، دیموکراتی، هه لژاردن، سهر وهی یاسا و ئفلیج کردنی دامه زراوه ی مؤدیرنی شاره ستانی (مه ده نی) که بربره ی پشتی پیسه وه چونی کومه لگه یه.

له و مه ترسیبانه ی دهرهاویشته ترسناکه کانی کارتیل (ریککه وتنی نایاسایی) دهرده که ویت، که ټولو ریککه وتنه ی نیوان پارتی و یه کیتی که به ریککه وتنی ستراتیژی ناسراوه، له دابه شکردن و دهسخره پرویکردنی پرؤسه ی دیموکراتی له باشووری کوردستان پتر تپه پناکات. چونکه هیشتا دوو ناوچه ی کارگیری و به ریوه به رایه تی هیه، دوو هیژی پیشمه رگه، دوو بازاری جیاواز، دوو دهزگای ئاسایش (زانیاری و پاراستن) و ئاکاری جیاواز له کارکردن هیه. که واته ټولو ریککه وتنه په رده یه که، کارتیکه بۆ شارده وهی ټولو ناوکیه میژووییه ی که له نیوان، دوو هیژی بادینان و سوران، دوو بنه مال نه یار. ستراتیژی ټولو ریککه وتنه فری به یه کگرتنه وهی مالی کورد نیه، چونکه هاوالاتی به پیچه وانه هه ست دهکات، نیوان سلیمانی و دهوک و هه ولیر وهک سئ یه که ی جیاوازه، ټوهی له سلیمانی بره وهی هیه، له هه ولیر بی نرخه. به پیچه وانه شه وه. ټولو کارتیله ناره وایه ته نانه ت ره وندی کوردیشی له دهر وهی کوردستان دابه شکردوه و خه لکانی بیلا یه ن و رخنه گری په راویز کردوه و وهک نه یار سهریریان ده کريت. ټولو کارتیله ووزهی له ره وتی هوشیار کردنه وهی کومه لگه برپوه.

له بهر ټوهی هیله سهره کیبه کانی ټولو ریککه وتنه ستراتیژی به رون و ئاشکرا نیه، کارتیله، هاوالاتی باشووری کوردستان سهری لیشواوه و تا راده یه کی باش مافه کانی خوی لیونه، چونکه ټه گه ر هاوالاتی له باشووری کوردستان مافه کانی خوی بزانیبایه، ئاستی داواکانی له حکومت بلندتر ده بوون و داخوازی زیاتری خواست ده کرد (ی روانه نه جمیاس لا ۸ تا ۲۱). که واته که سیتی هاوالاتی له باشووری کوردستان له سایه ی کارتیلی ټولو دوو زلهیزه وه (به تاییه تی پارتی که به ته مایه یه کیتیش به هم مو شیوه یه ک لاواز بکات)، پشیلکراوه و بواره کانی گه شه کردنی همه لایه نی له بردهم به ربه سته. ټولو کارتیله، هاوالاتی کوردی توشی سترتیسیک (پسانیکې دهرونی) کردوه و بیزاری به شیکه له ژبانی روژانه ی. دوورنیه ټولو بیزاریه ش له دوا روژیکې نزیکدا ببته هیژیکې ههره وهزی و به پروییاندا بته قیته وه، مهیدانی سهرای سلیمانی (حه قده ی مانگی یه ک ۲۰۱۱) باشترین نمونه ی زیندوه که دهبی هه ردوو هیژ به هه ندی وهرگرن. چونکه ټولو دوو هیژه دیسکوسیک و راستیبه کیان (ریالیتی) بۆ خویان دروست کردوه که ته نها جیکه ی بروای خویانه و بهس، نهک هاوالاتی. چونکه له سیسته میکی نیمچه سهرمایه داری هه ردوو لایه ندا (پارتی و یه کیتی) هاوالاتی له سهر خاکی خوی توشی نامویی بووه. (بروانه لا ۲۶۱ تا ۲۶۶ گیب، میتوده کانی شاره ستانی بوون، ۲۰۰۵).

پارتی و یه کیتی و ته نانه ت هیژه کانی دیش، ده یانتوانی له باتی ټولو کارتیلنه فره لایه نه، سه کویه کی نه ته وهی دیموکراتییان دروست کردایه که ئاستی هوشیار هاوالاتی و کومه لگه ی پیشخستایه. له سه کویه کی دیموکراتی وادا هم مو هیژه کان به وپه ری ویرده وه ئازادانه به رنامه و پروگرامی خویان بخستایه ته بردهم هاوالاتی، نهک هه ولدان بۆ کویله کردنی له ریگه ی کارتیلیکی واوه..

Referens:

- <http://en.wikipedia.org/wiki/Cartel>
- http://lexin.nada.kth.se/lexin/#searchinfo=both,swe_sdh,kartell*
- Nachimas. D.(2006). *Reserch Metod in the social sciencen*. Fifth Eddition: British Library publication data
- Gieben, (2005). *Formations of Modernity*. Britain: open university